

„...ELBESZÉLŐI HATALMUNKNÁL FOGVA...”

Márton László: *Kényszerű szabadulás*

A címmé emelt idézet imígyen folytatódik: „...mi kapcsoljuk össze az események láncolatát, ám az is igaz, hogy magát az eseményt, amelyről ennek a fejezetnek szólania kell, Johan Dietz réges-rég megsemmisült szemével vesszük észre” (64. old.). Ezek szerint: vannak *események*, melyeknek *láncolata* van, vagyunk *mi* (= elbeszélő), akik ezt a láncolatot — *elbeszélői hatalmunknál fogva* — létrehozzuk, kialakítjuk, de az *eseményt* nem a magunk, hanem Johan Dietz *megsemmisült szemével* nézzük. És ez mind együtt a regény, ami „nem úgy igaz történet ám, ahogy az igaznak mondott históriák és fabulák: hogy valaki szemlélődik és hallgatózik, ismereteket szerez a körülményekről és a szereplőkről; aztán hozzátold, elvesz belőle, csúri-csavarja, ferdít, képzelődik, hazudozik, már ahogy jólesik neki, s ahogy ezt az igaz történetek meg is kívánják” (190. old.), hanem füllenés, sőt hazugság, hiszen azt írjuk, s úgy, mintha igaz lenne, amit nem mi (az elbeszélő/narrátor) találtunk *meg*, de mi találtunk *ki*, amit nem mi láttunk, és mégis mi adjuk elő, mi meséljük el, miközben azt szeretnénk elhiteni, hogy mindez valóban megtörtént.

Ilyesféle ez az események sokaságából szőtt történet — ami „fakadhat olykor történelmi bűvárlatokból, sőt nagy ritkán akár személyes tapasztalatokból is, legtöbbször mégis a köznapi dolgok fölé emelkedő, szellemgazdag és tiszta spekuláció eredménye” (188. old.) — Márton László műve is, a *Kényszerű szabadulás*, amelyből a fenti idézetek származnak, de amely nem, mint vélnénk, tanulmány/esszé, műhelyvallomás a regényről, hanem ezen idézetek ellenére — *regény* (bár egyik kritikusa legszívesebben csak könyvnek nevezné). Mondhatnánk történelmi regénynek is, amire már az első oldalon levő évszám (1697) utal, amely szerint Károlyi Sándor ekkor érkezik Bécsbe Kollonich bíboros hívására, de alig néhány sorral alább már 1704 említődik, amikor ugyanez a Károlyi Sándor a „Bécs környékét lángba borító kurucok vezére”-ként tér majd ide vissza. De idézhetnénk még néhány évszámot a „könyvből”, például a zentai ütközet esztendejét, 1686-ot, amikor a már nevezett Károlyi Sándor testvére, az a Károlyi István kap halálos lándzsaszúrást (legálábbis így vélték), akinek hazavitelére Károlyi

Sándor tizenegy év múlva Bécsbe utazik, hogy őt török rabságból való szabadulása után magával vigye. Mindezek ellenére nem vagyok egészen biztos benne, hogy a *Kényszerű szabadulás* fenntartás nélkül történelmi regénynek nevezhető (s különben is mi az, hogy történelmi regény, és létezik-e egyáltalán ilyesmi?!), hiszen a megírást három évszázaddal megelőző pillanatot — amikor Dietz seborvos a Duna-partra megy mosdani — és „körülbelül ott pillantja meg a vizet, ahol *jelenleg* (kiemelés G. L.) a Baththyány tér sarkán a Szent Anna plébánia-templom áll, ahol finoman összeszáradt öreg nénikék és vizsgázó diáklányok térdepelnek a fogadalmi táblácskák alatt. Tesz (Dietz) néhány lépést a 11-es busz végállomása felé, aztán elmegy az Angelika cukrászda mellett, átvág a Bem rakpart aszfaltján és a villamosíneken, lebocsátkozik az akkor még agyagos partoldalon a vízhez, és nekiáll mosdani” (92. old.) — nem többel, mint csupán néhány jelen idejű ige segítségével („pillantja meg..., áll..., térdepelnek..., elmegy..., átvág..., lebocsátkozik..., nekiáll”) az író — nem törődve az idő szabta korlátokkal — a saját korával köti össze.

Mégpedig kizárólag az írás által. Mert csak az létezik, a múltból és a jelenből egyaránt, ami meg van írva. Ugyanis „nem az a fontos, amit látunk, hanem az, ahogyan értelmezzük” (100. old.) azt, amit látunk, közli olvasóival egy helyen az író, aki másutt arra figyelmeztet, hogy ami „még nincs végigírva”, az „ennek megfelelően végigolvasva sincs” (188. old.). Vagyis a létezés egyetlen és igazi formája az írás, illetve ennek életre keltése, az olvasás. Azzal a különbséggel, hogy az utóbbi mind az író, mind pedig az olvasó létezésének (lehet) a bizonyítéka, az írás viszont egyrészt a történet és a szereplők, a köztük levő viszonyoknak és annak a szerkezetnek, amelyben mindez él(het)i a létformáját, más szóval magát a regényt teremt meg — a regény önmagát írja, hangoztatták még nem is oly régen a kritikusok/tanulmányírók — másrészt pedig az írás az író létezésének a bizonyítéka, kevésbé abban az értelemben, hogy az író hozza létre a regényt, sokkal inkább olyképpen, hogy a regény teremt író, akinek létezését a *Kényszerű szabadulás* esetében egyaránt tanúsít(hat)ja a történet és a szereplők kompozícióvá szervezése és saját elbeszélői pozíciójának, nézőpontjának beleszövése a regénybe.

Ha azt szeretnénk megtudni, miről szól a *Kényszerű szabadulás*, akkor legcélszerűbb magát

az író idezni, aki egy interjúban („*A lovak kihaltak*”, Jelenkor, 2001. 12) így fogalmazott: „Károlyi Sándor, Szatmár vármegeye főispánja Bécsben találkozik halottnak hitt fivérével” (zárójelben említjük: ez az első kötet „tartalma”, a további kettő arról fog szólni, hogy Károlyi Sándor „hazaviszi”, illetve „perbe fogja” fivéréét). A mondatnyira szűkített összefoglalóból azonban csak a regény kerettörténetét tudhatjuk meg. Ezen belül számos epizód található, ezeket kapcsolja láncolattá az elbeszélő. Köztük néhány vissza-visszatérő nagyobb epizód, mint a már említett zentai csata, továbbá a budai vár ostroma (ha már történelmi regény, legyen benne csata bővíben), de mindezekelőtt a már szintén említett seborvos, Johan Dietzhez fűződő néhány jelenet. Köztük az, amikor különös tudományát gyakorolva az elesett katonák gyomrából operálja ki feltve őrzött/leenyelt érték tárgyait, illetve amikor az egyik beomlott épület sarkában levő hatalmas papírlap kupac alján rátalál egy hét/nyolc éves kislányra, aki nem más, mint Kártigám nevű török kisasszony, aki Buda visszavívásakor keresztények fogságába esett, ahogy ezt Menander — néhány évtizeddel azután, hogy a seborvos rátalál a kéziratra — majd megírja. Márton könyvébe — regény a regényben! — ez többszörösen megcsavart jelenetként épül be: a papírkupac ugyanis kézírathalmaz, melynek egyik lapjáról tengeri csatáról, a másíkról mérgezésről szóló sorok villantak a seborvos elé, a harmadik lapon pedig egy Dietz nevű egyén tűnik fel, aki „belép egy romos vagy inkább kifejezetten beomlott épületbe (ez valami háborús történet lehetett, mert szanaszét heverő holttestek is vannak említve benne), és annak egy sötét helyiségében találkozik a szépséges Kártigámmal” (85. old.). Vagyis pontosan az olvasható a kézirat lapjain, ami a regényben az ugyancsak Dietz nevű szereplővel történik, amikor a kézírathalmazra rátalál, aki — mint tudjuk — történetesen seborvos. De ennél sokkal fontosabb, hogy ő a regényíró háromszáz évvel ezelőtti szeme, ő látja, figyel meg az eseményeket, amelyeket majd három századdal később valaki regényképpé képzelt (bár lehet, hogy meg sem történtek!), talán éppen ott a Batthyány tér közelében, ahol a seborvos kincsrabló lebecsátkozik az akkor még anyagos Duna-partra, hogy megmosakodjon és lemosogassa a belekől kihasított kincseket, drágaköveket.

Ez az imitatív céllal használt epizód a legszélsőségesebb példája Márton László rafinált regényépitési technikájának, amelyben a szerző — már egyik előző regényében (*Jakob Wunschwitz igaz története*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1997) is alkalmazott „történetírás és a fiktiiv történetmondás különös viszonyát” (Thomka Beáta: *Beszél egy hang*. Kijárat Kiadó, Budapest, 2001, 125. old.) újból próbára téve — arra vállalkozik, hogy az újabb ismét történetközpontúvá váló magyar regényt a barokk, s nem a 19. századi hagyománnyal kösse össze. Mert szerinte ahhoz, hogy a magyar történelmi regény modernizálódjék, le kell számolnia a „meseszöveg kelmisségé”-nek nevezett Jókai-féle regényírással és a Gárdonyi alkalmazta „kiszínezett leckefelmondás”-sal (Márton László: *A kitaposott zsákutca, avagy történelem a történetekben*. In: M.L.: *Az áhítatos embergép*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1999, 246. old.). S hogy számára ez nemcsak elmélet, hanem járható regényírói út is, azt mutatja, hogy a *Kényszerű szabadulásban* egyrészt szembe tünően gyakran szerepel a mindentudó elbeszélő, aki nemcsak közvetlen formában kommunikál az olvasóval („Magunk is furcsálljuk... Föntebb azt mondtuk... Talán nem vesszi zokon az olvasó... Itt említhetné meg az elbeszélő... Úgy láttuk volna jónak... stb.), illetve hozzá tudtára vele és a történettel szembeni fölényét („Mi azonban elbeszélői tisztünknel fogva szóról szóra tudjuk, mit akar a...”), hanem szabadon szervezi kompozícióvá a történetet, tetszés szerint szétszed és összerak. Szemben a többször említett tizenkilencedik századi elbeszélővel, aki — mint Jókai vagy Gárdonyi — teret és időt hagyott volna a hősnak, hogy „végrehajtja hőstetteit”, az olvasót pedig „kézen fogta volna, s mint egy panoptikumban vagy mint egy botanikus kertben, úgy vezette volna végig a hadszíntéren” (49. old.), holott úgy kellene formálnia regényét, „ahogy a huszadik századi utas pillantja meg a látnivalókat a vonat vagy a busz ablakán keresztül: egy tört másodpercre nagyon közel kerülhet hozzájuk, de nincs módja elvegyülni köztük” (64. old.).

Pontosan úgy, ahogy — zárhatjuk le ismertetőnket — Márton László is teszi a *Kényszerű szabadulás* című kitűnő regényében. (*Jelenkor Kiadó, Pécs, 2001*)

GEROLD LÁSZLÓ